

ІСТОРИЧНИЙ ЗБІРНИК

Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Випуск 2

Мелітополь, 2014

УДК 378.4(477.64-21)МДПУ: [94+101](062.552)

ББК 74.58

І 90

Друкується за рішенням Вченої ради
Мелітопольського державного педагогічного університету
ім. Богдана Хмельницького протокол № 6 від 27.02.2013 р.

Редакційна колегія:

Гудзь В.В. – к.і.н., доцент, Заслужений працівник освіти
України (*головний редактор*)

Александрова Г.І. – к.і.н., доцент

Крилова А.М. – к.і.н., доцент

Замуруйцев О.В. – к.і.н., доцент

Мовчан О.М. – д.і.н., доцент кафедри, Заслужений працівник
освіти і науки України

Пачев С.І. – к.і.н., доцент

Полякова Л.І. – к.і.н., доцент

Попенко Я.В. – к.і.н., доцент

Шкода Н.А. – к.і.н., доцент

Таравська Я.В. – к.і.н., ст. викладач (*відповідальний секретар*)

І90 Історичний збірник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. – Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – Випуск 2. – 165 с.

ISBN

У збірнику вміщено статті викладачів та студентів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького та інших ВНЗ, присвячені актуальним питанням світової та вітчизняної історії, проблемам естетичного та патріотичного виховання молоді. Рекомендовано викладачам, студентам та усім, хто цікавиться суспільними науками.

УДК 378.4(477.64-21)МДПУ: [94+101](062.552)

ББК 74.58

© Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014

© Автори статей, 2014

ISBN

ЗМІСТ

Александрова Г.І., Шкода Н.А.

Напрямки науково–дослідної діяльності
вищих навчальних закладів України в 1943-1950 рр..... 6

Бурлаченко Ігор

Історія створення легких крейсерів Другого рейху
у Першій світовій війні 12

Гудзь В.В., Мовчан О.М.

Релігійні настрої робітників УСРР у 1920-
на початку 1930-х рр. за історіографічними джерелами..... 17

Гудзь В.В., Пиріг О.М.

Нацистський геноцид єврейства на теренах
Запорізької області: історіографія теми..... 25

Гудзь Віталій

Регіональні протиріччя у сучасній Україні 33

Антоанета Джельова

Антропоцентрично-антропний підхід
в гуманітаристике 45

Елькін М.В., Кусакін А. О., Окса М. М.

Студентський контингент першого випуску
мелітопольських вищих педагогічних курсів 47

Ізбаш С.С.

Історичні аспекти виникнення методу проектів в теорії і
практиці навчання та виховання 55

Корогод О.І.

Чисельність та соціальне походження українського
студентства в еміграції в країнах Європи в 1918 – 1939 рр.... 61

Кучина К.О.

Проблеми виховання моральної особистості
в контексті сучасних освітніх змін 65

Лозовий В.С.

Поширення культу Тараса Шевченка як складова формування української національної ідентичності в період революції 1917–1921 рр. 71

Мельник Вікторія

Економічний розвиток німецьких колоній Пришибського округу Таврійської губернії у пореформенний період 80

Микулина Олена

Особливості цехової організації ремесла в середньовічних містах Західної Європи 87

Михайлов В.В.

Організаційна та ідеологічна криза комуністичної партії України у другій половині 1980–х – 1991 рр. (на прикладі Запорізької області)..... 91

Мовчан О.М., Волошко А.В.

Козацтво і політичні цілі ватажків Коліївщини 99

Пачева М.

Інформативний потенціал метричних книг с. Гірсівка 107

Пачев С.І.

Виникнення села Гірсівка Приазовського району Запорізької області 115

Пилипюк Евеліна

Особливості аграрних і соціально-правових відносин у середовищі німецькомовних колоністів півдня України у середині ХІХ ст. 120

Попенко Я.В., Дощик А.П.

Основні напрямки реформування армії за доби Української Держави 125

Попенко Я.В., Лазарєва Н.В.

Чорноморський флот за доби Української Держави (квітень–грудень 1918 р.) 129

Попенко Я.В., Савлук Н.О.

Батозька перемога 1652 р. – найяскравіша сторінка
воєнного мистецтва гетьмана Б. Хмельницького..... 133

Срібняк І.В., Гудзь Л.В.

Особливості журналістської діяльності
Дмитра Донцова до Першої світової війни 139

Таравська Я.В., Желіп В.І.

Перший комуністичний голодомор 1921–1923 рр..... 144

Яблонський В.М.

Листи з провідних кругів УНР 152

Дані про авторів 162

ВИНИКНЕННЯ СЕЛА ГІРСІВКА ПРИАЗОВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Північне Приазов'я багатодатний край, у якому тісно переплелися долі представників більш ніж ста народів. У цій багатонаціональній сім'ї третє місце за чисельністю займають болгари. Півтора століття минуло відтоді, як відбулося масове переселення болгар до Приазовського степу. Болгарські села розташовані у Якимівському, Приазовському, Приморському та Бердянському районах Запорізької області – поруч із українськими, російськими, албанськими.

Одним з цих сіл є Гірсівка. Відносно факту її виникнення у багатотомній «Історії міст і сіл УРСР» записано лише наступне: *«Село основано в 1862 г. на месте ногайского поселения Тулга болгарами из Бессарабии»* [8, с. 591]. Спробуємо розширити ці два з половиною рядки і коротко відповісти на питання: як, коли і звідки з'явилися гірсівці на землі приазовській.

Одним з найбільш цікавих і складних моментів історії болгарських сіл Приазов'я є питання про їх корені на території Болгарії, тобто про те місце, звідки спочатку переселилися їхні жителі. У багатьох випадках точні відомості в архівних документах відсутні (або поки що не знайдені). Тому доводиться залучати додаткові джерела. А тут відкривається хитке поле для припущень.

Точно відомий і документально підтверджений факт, що пращури гірсівців прибули до Приазов'я у 1861 р. із болгарської колонії Тропокло, яка була розташована у Бессарабії (нині – територія Одеської області). Оскільки тропокловчани виселилися повністю, село було заселене наново і тепер носить іншу назву – Трапівка

Пращури гірсівців заснували бессарабську колонію Тропокло близько 1830 р. під час одного з масових переселень болгар до Бессарабії (після російсько-турецької війни 1828-1829 рр.). Тоді переселенці зі Сливенського, Ямбольського, Адріанопольського краю та інших місць Болгарії, на додаток до

вже існуючих болгарських колоній в Бессарабії, заснували ще 26 нових [9, с. 148]. Й серед них – колонію Тропокло.

У Болгарії на Сливенщині існує село під назвою Трапоклово (або Трапокло), розташоване біля підніжжя мальовничих південних схилів Стара Планини. Чи випадковий такий збіг? Звернемося до думки авторитетного дослідника І.І. Мещерюка – автора фундаментальної монографії, присвяченої переселенню болгар 1828-1834 рр. Він пише: *«Архивные данные подтверждают прибытие в Буджак жителей сёл Болгарии, имена которых были присвоены новым сёлам в Буджаке. Таковы: Башкалы, Бургуджи, Беймагала, Вайсал, Девлетагач, Драгоданов, Исирлия, Селиогло, Твардица и Тропоклу»* [9, с. 148]. Таким чином, переселення зі Сливенського села Трапокло на рубежі 20-30-х років XIX ст. відбулося. І однойменна колонія в Бессарабії тоді ж з'явилася.

Майже тридцять років прожили тропокловчани у Бессарабії, сіяли хліб, обробляли виноградники, сади, вирощували худобу. Тут встигли народитися цілих два покоління, поки нові обставини не змусили тропокловчан у черговий раз залишити рідні оселі.

Болгарська колонія Тропокло (або Тропоклу) була розташована у Аккерманському повіті Бессарабської губернії на березі озера Кундук (Сассик). Цікаво відзначити, що озеро Кундук за розмірами можна порівняти із Молочним лиманом. У книзі А.О. Скальковського «Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае» (Одесса, 1848) – першому систематичному дослідженні болгар-колоністів у Російській імперії – про колонію Тропокло повідомляються дуже мало [10, с. 89]. Автор лише зазначив, що у колонії на той момент проживало 73 сім'ї (341 осіб), а землі було у володінні 3625 десятин.

Обставини, що змусили болгар переселитися до Приазов'я, були пов'язані із наслідками Кримської (Східної) війни 1853-1856 рр. Однією з умов Паризького мирного договору від 18 (30) березня 1856 стало проведення нового кордону у Південній Бессарабії. В результаті від Російської імперії до

Молдавського князівства приєднувалася велика область, прилегла до річок Дунай і Прут. На цій території була розташована і колонія Тропокло.

У квітні 1861 болгарські депутати оглянули вільні після відходу ногайців землі в Бердянському, Мелітопольському і Дніпровському повітах Таврійської губернії. 11 квітня депутат від колонії Тропокло Ганю Ніколаєв, разом з іншими депутатами, підписав Акт про вибір землі у Бердянському повіті.

Переселення болгар із Бессарабії до Приазов'я відбувалося протягом 1861-1862 рр. Слід мати на увазі, що разом з болгарами переселилися представники інших національностей, які за документами значилися болгарами – українці, росіяни, албанці, молдовани, гагаузи. Але болгари серед цих переселенців становили абсолютну більшість.

Перших болгар-переселенців очікували у Приазов'ї вже в травні 1861 р. [3, л. 88 об], однак початок переселення затягся внаслідок бюрократичних зволікань з боку влади Сполученого князівства Молдавії та Валахії. Не маючи можливості легального переселення, у серпні-вересні 1861 р. болгари змушені були переходити кордон таємно, вночі, невеликими групами. Великою масою могли нелегально піти лише жителі колоній, розташованих поблизу нового кордону.

Цією перевагою і скористалися жителі колоній Тропокло і Новий Карагач. 21 вересня (3 жовтня) 1861 р. повірений у справі про переселення болгар Тодор Велков доповідав: *«...17-го же числа проехал через Татарбунары, где застал 470 душ переселенцев, перешедших 17-го числа на нашу сторону колонистов из колоний Новый Карагач и Тропокло, которые перевязали на месте молдавских милитаров, также отобрали ружья у оных милитаров...»* [1, л. 1]

Проявивши рішучість при переході через кордон, тропокловчани отримали можливість відправитися до Приазов'я вже восени 1861 р., у той час як більшість болгар-переселенців були змушені зиму 1861-1862 рр. провести у Бессарабії.

Пересування болгар до Таврійської губернії здійснювалося організованими групами (так званими «партиями»). Шлях їх лежав від кордону через Одесу та Миколаїв до Мелітополь, де відбувався подальший розподіл переселенців. Усього з серпня по жовтень 1861 р. з Бессарабії до Приазов'я було відправлено шість переселенських партій болгар-колоністів.

Жителі колонії Тропокло прибули у третій та п'ятій партіях. **Третя** партія вийшла з колонії Сарати 22 серпня (3 вересня) 1861 р. Вона складалася з 114 сімей (269 осіб чоловічої статі та 236 – жіночої) жителів колоній Кирнички, Вайсал, Новий Карагач, **Тропокло (2 сім'ї)**, Етулія, Болград, Кангаз, Болбока, Ташбунар, Дермендере. 18 (30) вересня 1861 р. партію прийняли у Мелітопольському та Бердянському колоніських округах [4, л. 300-305, 464].

П'ята партія вийшла з колонії Сарати 22 вересня (4 жовтня) 1861 р. У її складі було 243 сім'ї (626 осіб чоловічої статі та 555 – жіночої) [2, л. 1]. Серед цих переселенців були жителі колоній Эрдек-Бурну, Шикирликитай, Волканешти, Етулія, Бабель, Болбока, Ташбунар, Ескиполос, Новий Карагач, Ново-Покровка, Енікіюй, **Тропокло (96 сімей)** [4, л.430-434]. Щодо дати прибуття цієї партії до Мелітополя відомостей знайти не вдалося.

Зима 1861-1862 рр. виявилася серйозним випробуванням для переселенців, які прибули до Приазов'я після початку холодів і не мали часу на облаштування. Влада поклопоталася про розподіл їх на зимові квартири. Тропокловчан у кількості 539 осіб розмістили у менонітських колоніях Прангенау, Клефельд, Александркроне, Лихтефельде, Нейкирх [7, арк. 71], розташованих на р. Юшанли.

Про становище переселенців на зимівлі у Бердянському та Мелітопольському повітах взимку 1861-1862 рр. повідомляє у звіті полковник Дембровський, який побував там із інспекцією у січні-лютому 1862 р. [5, арк. 18-102]. Він відвідав і колишній аул Тулга, де виявив лише 73 родини українців-колоністів з колонії Кирнички. У той же час у сусідньому аулі Караруга

(майбутнє с. Надеждине) зимувало 7 сімей тропокловчан, що самовільно пішли з менонітських колоній.

Отже, хоча переселення тропокловчан до Приазов'я відбулося восени 1861 р., село Гірсівка було засноване лише у 1862 р. Згідно «Ведомости о заселении Бердянского уезда заграничными переселенцами», що складена 25 вересня (7 жовтня) 1862 р. [6, арк. 71], до 1 (12) квітня 1862 р. на ділянці Тулга вже було оселено 98 сімей тропокловчан (296 осіб чоловічої статі та 264 – жіночої). Ці дані співпадають із кількістю сімей, що прибули восени 1861 р.

Окрім того, у період з 1 (12) квітня по 15 (27) вересня 1862 р. на ділянці Тулга було оселено ще 9 сімей тропокловчан (20 осіб чоловічої статі та 20 – жіночої). Усього, протягом 1862 р. на ділянці Тулга було оселено 107 сімей тропокловчан (316 осіб чоловічої статі та 284 – жіночої).

Відомості про нову колонію Гірсівка негайно потрапили до довідника, складеного у 1864 р. Центральним статистичним комітетом Міністерства внутрішніх справ Російської імперії («Список населених місць» Таврійської губернії). Там вказано, що Гірсівка (Тропокло, Тулга), колонія болгарська, розташована біля балки Джекенли на дорозі з м. Мелітополя до Азовського моря. У Гірсівці було 107 дворів, у яких проживало 318 осіб чоловічої статі та 290 осіб жіночої статі. Поруч із Гірсівкою розташувалися колонії Надеждине, Нельгівка і Дунаївка [11, с. 30].

А офіційну назву село отримало на честь дипломата Миколи Карловича Гирса (1820–1895), який, будучи російським Генеральним консулом в князівствах Валахії і Молдавії, сприяв переселенню болгар з Бессарабії до Північного Приазов'я. Пізніше М.К. Гирс значно просунувся по службі і в 1882–1895 рр. обіймав посаду міністра закордонних справ Російської імперії.

Таким чином, болгарська колонія Гірсівка Бердянського повіту Таврійської губернії була заснована весною 1862 р. на ділянці Тулга (колишній ногайський аул) переселенцями з болгарської колонії Тропокло у Бессарабії.

Список джерел та літератури

1. Национална библиотека «Св.Св.Кирил и Методий» – «Български исторически архив» (НБКМ–БИА), ф. 57, оп. ІА, а.е. 3808, л.1.
2. НБКМБИА, ф. 57, оп. ІА, а.е. 3810, л.1.
3. Российский государственный исторический архив (РГИА), ф. 381, оп. 46, д. 54.
4. РГИА, ф. 383, оп. 23, д. 35681.
5. РГИА, ф. 383, оп. 25, д. 38833.
6. РГИА, ф. 386, оп. 1, д. 301.
7. Государственный архив Автономной Республики Крым, ф. 26, оп. 1, д. 24377.
8. История городов и сел Украинской ССР: Запорожская обл. – К., 1981. – 726 с.
9. Мещерюк И. Переселение болгар в Южную Бессарабию 1828-1834 гг (Из истории развития русскоболгарских дружеских связей) / И.И. Мещерюк. – Кишинев: Издво «Карта Молдовеняскэ, 1965. – 208 с.
11. Скальковский А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае / А.А. Скальковский. – Одесса, 1848. – 155 с.
12. Таврическая губерния. Список населенных мест по сведениям 1864 года / под ред. М. Раевского. – СПб., 1865. – 219 с.

Пилипюк Евеліна

**ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНИХ І СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ
ВІДНОСИН У СЕРЕДОВИЩІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ
КОЛОНІСТІВ ПВДНЯ УКРАЇНИ У СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.**

Актуальність обраної теми тісно пов'язана з багатьма важливими проблемами дослідження історії різних народів, які населяють нашу багатонаціональну країну. Історія кожного з них, є невіддільною частиною загальної української історії.